

שעבוד נפשי במסווה של רוחניות

מאת איילת קדם, מנהלת "המרכז הישראלי לנפגעי כתות"

בשנתיים האחרונות, החלו לפרוח בישראל קבוצות רוחניות רבות. קבוצות אלה, שחלקם מכנות את עצמן במינוח "קבוצות מודעות", מציגות את עצמן ככאלה שבמסגרתן מתבצעים תהליכים מואצים במיוחד של התפתחות רוחנית, התפתחות התודעה וכדומה. במרכזה של כל קבוצה כזו עומד "מורה רוחני", המעיד על עצמו כי הוא עשה דרך ועבר תהליכים של התפתחות פנימית, המכשירים אותו להורות את הדרך לאחרים.

לעתים קרובות, קבוצות רוחניות אלה הן למעשה כתות מסוכנות. שההצטרפות אליהן עלולה להביא לידי שעבוד נפשי, כספי ולעתים קרובות אף לשעבוד מיני.

בישראל פועלות כיום עשרות כתות ואת מספרם של הנפגעים ניתן לאמוד במאה אלף. מרבית הנפגעים הנם צעירים בני עשרים עד שלושים פלוס, בעלי רקע אקדמי. רובם ממשפחות מבוססות ובעלות אמצעים. חלקם מגויסים עוד בעת שירותם הצבאי, חלקם גם בזמן לימודיהם התיכוניים. ההגעה לכתות נעשית במסגרת תהליך של חיפוש עצמי ועל רקע האקלים החברתי-מדיני הקשה של מדינת ישראל, המצמיח את הצורך באסקפיזם ובחיפוש מסגרות רוחניות. אשר מעניקות מענה פסאודו-פסיכולוגי ללבטים, שאלות ותופעות קיימות.

אך רבים נחשפים לכתות גם קודם. כשהם מצויים באמצעו של תהליך התבגרות. בשנותיהם האחרונות בבית הספר התיכון, או מייד עם סיומו ועם תחילת שירותם הצבאי. כתות הרסניות נמנעות לעתים מלגייס לשורותיהן קטינים, אך לא במובהק. בעבר כבר היו מקרים של גיוס קטינים למרתונים של האיי אם-שנפסקו בעקבות פסיקת בג"צ. ואין מדובר במקרה יחיד. בנוסף, מנסות כתות שונות לחדור למערכת החינוך, תוך שהן מסוות את זהותן האמיתית ומציעות תוכניות לימודים והעשרה, הצגות, ימי כיף ופעילויות שונות- בחינם.

כדי לאבחן ולזהות את אותם קטינים המגויסים לכתות וכדי למנוע את חדירתן של כתות לבתי ספר ולמערכות חינוך, מן הראוי לעמוד על מאפייניהן של הכתות. ללמוד מהן דרכי פעולתן וכיצד ניתן לזהות האם מדובר בכת או בקבוצת לימוד רוחנית, שאינה מסוכנת או משעבדת. לשם כך בדיוק נכתב המאמר הזה, המהווה סקירה קצרה ותמציתית של הנושא.

מהי בעצם כת?

בדברי ההקדמה לדו"ח וועדת כנסת שבדק את נושא פעילותן של כתות בישראל ופרסם את מסקנותיו בשנת '87 (דו"ח תעסה-גלזר), מוגדר המושג כת: "...קבוצות חדשות, בעלות אוריינטציה מעין דתית ומעין תרפויטית, שבכל אחת מהן, לכאורה, שילוב ייחודי של גילויים מדאיגים ואלמנטים שאינם מתיישבים עם ערכי היסוד של חברתנו".

בדוח תעסה-גלזר נכללו עשר כתות הפעילות בישראל. ביניהן כתות בינלאומיות.

הארגון הקנדי לחקר הכתות "info-cult", טבע בראשית שנות ה-90 את ההגדרה הבאה: "כת היא קבוצה מניפולטיבית, המנצלת את חבריה ועלולה לגרום להם לנזקים פסיכולוגיים, כלכליים ואף לפגיעה פיסית. הקבוצה מכתובה באופן טוטאלי את אופי ההתנהגות, החשיבה והרגשות. טכניקות שונות של מניפולציות משמשות בה, כדי להפוך מגויס חדש לחבר כת לויאלי, צייתן וכנוע. קבוצות כיתתיות טוענות לקיומו של סטאטוס מיוחד למסגרת התנועתית שלהן או למנהיגן. כתות נוהגות להסתיר את אופיין ומטרותיהן האמיתיות באמצעות פעילות מטעה ומוליכת שולל, שנועדה לפתות מתגייסים חדשים".

הוגי החוק הצרפתי נגד כתות (חוק-אבו פיקרד) שנחקק ב-2001, הגדירו כת כישות שמטרותיה או תוצאותיהם של מעשיה, גורמים בהכרח לשעבוד. אנחנו, במרכז הישראלי לנפגעי כתות, מגדירים כת כקבוצת לימוד המשעבדת את חבריה. השעבוד יכול להיות נפשי, כלכלי ולעיתים אף מיני.

ישנן כתות מסוגים שונים. כתות פוליטיות, דתיות, חברתיות או תרפויטיות. הפיכת קבוצה כלשהי לכת, מתרחש בשלבים. בשלב הראשון מתקבצת קבוצת אנשים בעלת רעיון או אידיאולוגיה משותפים, סביב מורה או מדריך כריזמטי, שהיא רואה בו מודל לחיקוי. מתקיימים שעורים ומפגשים פעם עד פעמיים בשבוע, ביתר הזמן חופשיים חברי הקבוצה לעיסוקיהם הפרטיים. השלב השני, מתחיל כעבור פרק זמן שאינו קבוע או ידוע מראש, כשאצל מנהיג הקבוצה חל שינוי מסוים. בשלב הזה יגדל מספר המפגשים השבועיים, כמו כן תגדל השליטה בחברי הקבוצה. פעמים רבות, שלב זה מתחיל כשהמורה מכריז על עצמו שהוא מואר.

בשלב השלישי הולכת הכת ונסגרת. ייתכנו מגורים בקומונה וריכוז משאבים ורכוש, אך לא בהכרח. הקבוצה נסגרת, הקשרים עם קרובי משפחה וידידים מתרופפים.

יש לסייג ולומר שישנן כתות שבהן קיים שעבוד, גם כשהמפגשים השבועיים אינם תכופים.

אדם שלא נתקל מעודו בניצולי כתות ואינו מכיר כלל את התופעה, יתקשה להבדיל על סמך הגדרות אלה, בין קבוצה רוחנית תקינה לבין כת משעבדת. מהסיבה הפשוטה: כתות אינן נראות הרסניות, לפחות לא בהתחלה, כשנכנסים לתוכן. הן נראות יותר כמו קבוצות תמיכה מלוכדות. השעבוד נחשף הרבה אחר כך. פעמים רבות, כשכבר הופעלו לחץ קבוצתי, שטיפות מוח ומניפולציות וחבר הכת משועבד לגמרי. גם אם הוא נוכח במניפולציות המופעלות עליו, הוא אינו מסוגל לקום ולעזוב, כי כבר לא נשאר דבר מחייו הקודמים, והכת היא כל עולמו. מנגנוני הדחקה יסייעו לו לפתור את הדיסוננס שהוא חש בתוכו. בין ההבטחות של הכת שניתנו לו, לבין מה שמתרחש שם בפועל. הוא יאשים את עצמו בכך שאינו "נקי" מספיק, שאינו "רוחני" דיו ואינו מספיק מחויב לקבוצה, ובכך יסביר את הטעם לתחושותיו הקשות.

מה שעלול לגרום, לעתים קרובות, למשברים נפשיים.

אז איך בכל זאת ניתן להבחין בין קבוצת לימוד רוחנית לבין כת לפני שמשעבדים?

ישנם מספר סממני אזהרה, שבעזרתם ניתן לזהות ולדעת כי מדובר בכת משעבדת ולא בקבוצה רוחנית או בתכנית לימודים תמימה כלשהי, כשנתקלים בכזו:

- 1. עמימות.** כתות משדרות עמימות ומסתוריות. כשמצטרפים לכת, אף פעם לא ניתן לעיין מלכתחילה בכל החומר התיאורטי-רוחני הנלמד בה. החומר אינו חשוף לעין כל, אלא הוא סודי. לסקרנים נאמר כי יעינו בכתבי הקבוצה בבוא העת. כשהיו מוכנים לכך. מדובר במניפולציה, שמטרתה שליטה וליבוי הסקרנות, כדי שאותם סקרנים יימשכו פנימה, לתוך הכת. באותו אופן, מגיבים אנשי הכת לשאלה מי עומד מאחורי תכנית לימודים כזו או אחרת, שהם מציעים למערכת החינוך. התשובות תהיינה מתחמקות. ייאמר, למשל, כי הם זוכים למימון מצד ארגון כזה או אחר הנחשב לכת, אך הם אינם חלק ממנו.
- 2. הבטחות פיקטיביות לשיפור מדהים בכל תחומי החיים, מחקרים פיקטיביים או מוטים על שיפור מדהים באמצעות תכני הקבוצה.** בכל הכתות מבטיחים שפור שיווצר באמצעות לימוד התכנים של הקבוצה. בחלק מהמקרים גם מראים מחקרים מוטים, להוכחת טענות אלה. יש להיזהר מהבטחות המציינות שיפור מהיר ויחיד במינו תוך פרק זמן מינימאלי.
- 3. ניתוק מהורים, מחברים ומכל מי שאינו חבר בקבוצה.** מנהיג הקבוצה מטיף, במישרין או בעקיפין, לניתוק מהורים וחברים. בתואנה כי אלה מהווים אבני נגף בדרך להתפתחות הרוחנית המיוחלת. המטרה: יצירת בידוד חברתי לשם שליטה.
- 4. פצצות של אהבה.** בכתות, מקבלים את המצטרפים החדשים בפצצות של אהבה אינסופית. או אם תרצו, בלשון הניו-אייג': "אהבה קוסמית". חיוכים מרובים, חיבוקים, פרגון הדדי מוגזם מהדקה הראשונה- המטרה היא ליצור באמצעות עניין זה לחץ קבוצתי ולטעת במצטרפים תחושה של שייכות לקבוצה.
- 5. שימוש בטרמינולוגיה שונה.** בכל הכתות נעשה שימוש בטרמינולוגיה שונה, ייחודית לכת. מונחים שגורים זוכים לשמות ולכינויים אחרים, שזר לא יבין אותם. השימוש בטרמינולוגיה ייחודית לכת, יוצר תחושת בידול של קבוצת איכות נבחרת. השימוש בטרמינולוגיה שונה, יבוא לביטוי גם בתכניות לימוד שכתות שונות מנסות להחדיר לבתי ספר.
- 6. שליטה.** הגורו, בכל הכתות, שולט במאמיניו שלטון ללא מצרים. הוא מחליט עבורם בכל תחומי החיים. כך מאבדים חברי כתות כל שביב של מחשבה חופשית.
- 7. טקסים, מטרת- על, ניתוק מההיסטוריה ומהעבר.** במרבית הכתות מתקיימים טקסים, לעתים סודיים וריטואלים שונים. לטקסים ולריטואלים יש לעתים אופי מדיטטיבי והם מהווים למעשה היפנוזה לכל דבר ובאמצעותם מתבצעות שטיפות מוח. לכל הכתות יש מטרת על, במקרים רבים בלתי ניתנת ליישום בעליל, שעתידיה להתגשם אי-שם בעתיד לא ידוע. לשם מטרת העל הזאת מגויסים כספים וחברי כת חדשים. דוגמאות למטרות-על של כתות: כינון שלום כלל עולמי, הקמת כפר רוחני לבני כל הדתות, הענקת ידע חדש לכלל האנושות. כל הכתות מנתקות את חבר הכת מההיסטוריה הפרטית שלו, הנחשבת בכל הכתות כלא רלוונטית. לכאורה, על מנת להיפטר מדפוסים ישנים ומזיקים ולתת לכל אדם הזדמנות לחיים חדשים, מעין לידה מחדש. אך למעשה, מחיקת העבר וההיסטוריה הפרטית, עלולה למחוק את האישיות של טרום-הכת וליצור אישיות חדשה. מה שיכול להתברר כההליך מסוכן ואף

עלול להביא למשברים נפשיים ואף לניסיונות אובדניים במהלך השהות בכת או בעת עזיבתה.

8. **הדחקת רגשות, הדחקת הרציונאל.** כתות מסוימות, בייחוד בעלות גוון תרפויטי או מיסטי, מטופות לזניחת הרציונאל ולשימוש ברגשות בלבד. בכתות אחרות, בעלות גוון פילוסופי, ישנה הדחקת רגשות לעומת שימוש עודף ברציונאל. בשני המקרים, נוצר חוסר איזון פנימי, שעלול להביא במוקדם או במאוחר למשברים נפשיים בדרגות עצמה שונות. בהתאם למבנה האישיותי.

מדוע, אם כן, פונים צעירים לכתות?

לדברי הד"ר ארנון לוי, מומחה לפסיכולוגיה קלינית ולפסיכו-אנתרופולוגיה, את התשובות לכך ניתן לתלות בגורמים חברתיים-תרבותיים.

לוי: "תופעת הניו-אייג' של היום, היא תולדה של הפוסט-מודרניזם. במאה ה-20 השתנה היחס אל המדע. אם בתחילת המאה הגישה הייתה של פוזיטיביזם-לוגי, הרי שלאחר מלחמת העולם השנייה היחס כלפי המדע נעשה יותר סקפטי. אפילו המדע עצמו הפך ספקן. בנוסף, החלו להופיע אמונות חילוניות שונות, המאמינות בתקשור או בשחזור גלגולים. הפוסט-מודרניזם, על היבטיו השונים, נותן אם כן לגיטימציה מלאה לאמונות ולדתות, וכך ההצטרפות לכתות נראית, על פניו לגיטימית. ההגעה לכתות גם נובעת מכך שלשאלות קיומיות אין בעצם תשובה בחיים ה"רגילים".

"על פי הגישה של פרויד, אנשים המגיעים אל כתות, הם לעתים בעלי חסך נרקיסיסטי. הם מחפשים דמות חזקה שתתן להם משמעות קיומית. הם כאלה שבילדות היו להם אולי חסכים בדמויות משמעותיות. התוצאה היא חוסר ערך עצמי וקשר הורי שאינו מספק מבחינת הנרקיסיזם האישי. הצורך הזה קיים אצל רוב חברי הקבוצות.

לדברי צבי להב, פסיכולוג קליני ומרכז הוראה באוניברסיטה הפתוחה, "אנשים לא הולכים לחפש כת, הם הולכים לחפש דרך. משהו שהוא מעל לקיום היומיומי הרגיל, כי יש בתוכם אי שביעות רצון. ואז הם נקלעים לדרך מסוימת, שיש בה אלמנטים הרסניים. הם לא מחפשים אוטוריטה.

עד כמה הרסניות יהיו השפעות הכת עבור ילדי הדור השני?

לפני כשנה, פרסמה מרואשה פריזוניוס ספר על קורות חייה. היא גדלה בכת של אושו, הוריה היו חברי כת מאמינים שחשבו שהם מעניקים לה את החינוך הטוב ביותר.

בספרה, יוצאת פריזוניוס נגד הכת ונגד אימה. "הם לא הניחו לי להיות אני", היא אומרת. כשנשאלה על ידי העיתונאי תומר פרסיקו, מה הייתה מייעצת להורים הלוקחים את ילדיהם לקורסים או למורים רוחניים, השיבה: "הייתי אומרת להם לנהל את החיפוש הרוחני שלהם בעצמם ולעזוב את הילדים לנפשם. הילדים יוכלו לעשות את זה כשיגדלו... שימרו על הילדים טוב-טוב, ולא משנה מה אומר על זה הגורו".

"ילדים שהוריהם חברים בכתות, נחשפים למודלים חריגים של משפחתיות, קשר זוגיות", מסבירה חני די-נור, פסיכולוגית חינוכית מומחית. "הילדים לא מודעים לגמרי לעובדה שבכת מתחוללים דברים מתחת לפני השטח, אך הלא-מודע שלהם קולט שמהו לא מסתדר. כי כלפי חוץ מפיגנות הכתות התנהגות שתתאים לקודים המקובלים ובפנים מתנהל משטר דיקטטורי. יש כאן בעיה, כי אין חפיפה בין החוץ לפנים. זה יכול להביא לידי שבירת אמון בשלב יותר מאוחר, כשעיניו של הילד נפקחות. ואז התחושה היא של סטירת לחי. "מבוגר שנולד וגדל בכת, עלול להיות חשדן עם קווים פרנואידיים. כי הוא רגיל שכל דבר שהוא רואה-אינו בדיוק כפי שהוא רואה. הבעיה היא שהדברים הללו הם מתחת לפני השטח, זה חלק מהתחכום הגדול של הכתות. שנוצר כדי שהילד לא ידליף מידע".

האם יש סממנים התנהגותיים, לפיהם ניתן לזהות שצעיר כלשהו נקלע לחברות בכת?

בניגוד לשנות ה-80, בהן נכתב ופורסם דו"ח תעסה-גלזר, חברי כתות אינם ניכרים עוד בלבושם השונה, הנבדל. ולו על מנת למנוע מראש אנטגוניזם, מצד החברה הסובבת אותם. כלפי חוץ, מתנהלות כתות לפי הקודים החברתיים המקובלים. פעילותן החריגה וההרסנית, מתבצעת בחדרי חדרים.

אך בשל אופי פעולתן של כתות שפורט לעיל, צעירים שהם חברי כתות משנים בהכרח את התנהגותם. אם כי קשה להצביע על שינויים מובהקים, שכן ייתכנו הבדלים בהתאם למבנה האישיותי ולאופייה של הכת. כך, למשל, צעירים החברים בכתות בהן יש דגש על הרציונאל, יתנהגו באופן מוכני. הם ימעטו בהבעת רגשות ויפגינו קרירות וריחוק. ולהיפך. בנוסף, ישתנה מערך חייהם. הם עשויים להפסיק את לימודיהם ועיסוקיהם ולהטיף לערכים שקודם לכן לא היו חלק מעולמם.

מלים כגון "מצאתי את האמת" "מצאתי את דרכי", יהיו שגורות בפיהם. בנוסף, ישעבדו את כל זמנם הפנוי לטובת מפגשים קבוצתיים עלומים, שיתמשכו עד שעות הלילה הקטנות. הם יעדרו מביתם ומחברת יקיריהם יותר ויותר. לעתים יתרוצו זאת בכך שמצאו חברים חדשים. פעמים אחרות, יאמרו שהם חברים בקבוצת לימוד חדשה, או בקבוצת מודעות

סמנים אלה, מהווים סמני אזהרה לזיהויים של חברי כתות. אך יש להדגיש, עם זאת, כי אין די בסממן אחד כזה, כדי להצביע על כך שאדם מסוים הנו חבר בכת.

מה ניתן לעשות כשחושדים?

בכל מקרה, יש להימנע מעימותים. שום דבר טוב לא ייצא מזה. יש להתייחס אל החברות בכת כאל התמכרות, שמי שנקלע אליה צריך לעבור הליך של גמילה כדי להיחלץ. כמו בכל התמכרות אחרת. כתות מפעילות מניפולציות, לחץ קבוצתי ושטיפות מוח. תהליך ההחלמה הוא ארוך וקשה, לעתים יחלפו שנים עד ששורד כת יוכל לעבד את החוויות שעבר. במקרה של קטינים, רצוי לפנות לגורמים מקצועיים קליניים כדי לערוב בתמונה. במקרה של בגירים, הרי שלא ניתן לעשות דבר, מלבד להעניק תמיכה רגשית ולנסות לדבר על לבו של חבר הכת, תוך מתן אינפורמציה רלוונטית.

מכיוון שבישראל לא קיימים חוקים נגד פעילותן ההרסנית של כתות, הרי שאין כל גורם ממסדי המטפל בשורדים ובבני משפחותיהם ומנהל מעקב אחר כתות. כשמתעורר חשד כי גורם כזה או אחר המנסה לחדור למערכת החינוך הוא למעשה כת, או כשנתקלים בתכנית לימודים חדשה ונשאלת השאלה האם כת היא זו העומדת מאחורי התכנית-צריך לבדוק. הדרך היחידה לתהות על קנקנה של כת-היא בדיקה מקיפה. כפי שכבר צוין קודם-כתות משדרות עמימות. הן גם משנות תדיר את שמותיהן, כדי שלא יעלו על עקבותיהן. יש להניח שבדיקה מקיפה תוכיח כי מדובר בכת. יש לשאול את מפעילי התכנית שאלות מקיפות ולא להסתפק בהתחמקויות. תשובות כגון "הם מממנים את הפעילות אבל איננו חלק מהארגון שלהם", צריכה לעורר חשד. יש לערוך בירור באינטרנט, ללמוד את הארגון ולקרוא עליו חומרים רבים ככל האפשר.

לשאלות והבהרות, ניתן לפנות למרכז הישראלי לנפגעי כתות. בטלפון שמספרו 03-

6708811

או לאתר האינטרנט של המרכז. שכתובתו www.infokatot.com.